

mų. Tik gaila, kad jų nedokumentavo (nenurodė šaltinio metrikos). Dėl to tyrinėtojams praktiškai toji medžiaga liks neprieinama. Reikėjo bent prie pačių svarbiausių, unikalių formų, nurodyti šaltinio santrumpą, puslapį, eilutės numerį ar pan.

Skaitytojui taip pat nepaaiškinta, kokie buvo medžiagos atrankos principai. Iš 2-oje išnašoje nurodytų šaltinių matyti, kad šiam straipsniui autorė duomenis rinko tik iš ano meto administracinių-juridinių dokumentų, palikdama nuošaly bažnytinius šaltinius, pvz., krikšto, santuokos metrikus ir kt. Neaišku, ar buvo išrinkti visi nurodytų šaltinių antroponimai, ar tik jų dalis (pvz., geriau išlaikę lietuvišką formą ar pan.). Viso to nežinant, nedrąsu daryti griežtesnių išvadų iš autorės pateikiamos atskirų antroponimų rūšių statistikos. Sakysim, vedinių su *-owicz* tipo priesagomis autorė rado tik 6,8%, o, pvz., šv. Jono bažnyčios 1604 m. santuokų ir 1612 m. krikšto metrikų įrašuose jie iš tikrųjų sudarė net apie 50%. Visa tai ir daugelis kitų faktų rodo, kad žmonių įvardinimo manieros dokumentuose anuomet labiau priklausė nuo to, kas tą dokumentą rašė, negu nuo realiai pačių įrašomų žmonių vartotų antroponimų. Dėl to, pvz., autorės išvada, kad XVI a. II pusėje ir ypač XVII a. slaviškąsias priesagas pradeda išstumti lietuviškos patroniminės priesagos, žinoma, rodo pakitimą tik dokumentuose (atsirado daugiau lietuvių raštininkų), o ne pačioje žmonių vartosenoje. Tikrąsias ano meto lietuvių antroponiminės sistemos detales bus įmanoma rekonstruoti tik po ilgų ir labai kruopščių studijų, nuėmus raštininkų uždėtą svertimą antsluoksnį.

Lietuviškų tėvavardinių priesagų *-aitis*, *-onis*, *-ūnas* ano meto paplitimas, matyt, bus buvęs maždaug toks, kaip autorė nurodo. Tai patvirtina ir Knuto-Olato Falko³, taip pat šios recenzijos autoriaus⁴ studijos.

Leidinyje spausdinami dar šie vertingi straipsniai: A. Vidugirio „Dėl leksinės sinonimijos santykio su žodžio geografija“ (p. 109–120), A. Jonaitytės „Ratelio verpstės ir jos dalių pavadinimai“ (p. 121–135), J. Lipskienės „Būdingesnieji frazeologinių

³ K.-O. Falk. O metodach slawizacji litewskich nazw osobowych i miejscowych. O genezie i rozpowszechnieniu nazw na *-ańce*. — „Språkliga Bidrag“, 1966, vol. 5, Nr. 22, p. 1–16 (ypač žemėlapi).

⁴ Z. Zinkevičius. Lietuvių antroponimika. V., 1977, p. 75–77; to paties aut. Tėvavardinė asmenvardžių sistema Lietuvoje. — „Baltistica“. II priedas. V., 1977, p. 151–156.

junginių geografijos bruožai“ (p. 169–187) ir „Frazeologiniai junginiai su asmenvardžiais“ (p. 188–204).

Pabaigoje pridėta keletas lingvistinių pastabų: B. Vanagienės „Ar yra žodis *išlijstė*?“ (įrodo, kad tai žodis nebuvelis, į LKŽ IV 206 patekęs per nesusipratimą), S. Karaliūno „Kalbotyrinės pastabos“ (dėl lie. *gaibjė*, baltų **galvā*, pr. *karkis*, *baytan*), E. Grinaveckienės „Dėl poros fonetinių reiškinų interpretavimo“ (1. pasisako prieš bendrinės kalbos atitikmenų *ie*, *uo* interpretavimo „dūnininkų“ tarmėje kaip *iū*, *uū*; 2. prieš V. Mažiulio hipotezę, kad ide. **ā* baltų prokalbėje buvo jau išvirtęs **ō*).

Leidynys baigiamas A. Vanago parašyta M. Kondratiuko knygos „Nazwy miejscowe Południowo-wschodniej Białostoczczyzny“ (Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1974) recenzija, kurioje išryškinami baltų kilmės vietovardžiai.

Z. Zinkevičius

A. Gāters. *Die lettische Sprache und ihre Dialekte*. Mouton Publishers, The Hague – Paris – New York, 1977, XVI+196 p., DM 68,

A. Gaterio knyga „Latvių kalba ir jos dialektai“ iš esmės yra latvių kalbos tarmių bei tarminių ypatybių glausta apžvalga. Pratarinėje autorius nurodo, kad jo darbo tikslas esąs aprašyti latvių kalbos teritoriją bei labai margus tos kalbos dialektinius santykius. Per pastaruosius 50 metų apie latvių tarmes esą paskelbta daugybė darbų, kurie neprieinami užsienio kalbininkams bei studentams tiek dėl kalbos barjero, tiek ir dėl to, kad šių darbų Vakarų bibliotekos paprastai neturi. Šiems žmonėms padėti autorius ir noris savo knyga.

Pačioje knygos pradžioje įdėti du žemėlapiai, kurių pirmajame (p. VII) schematiškai parodytas latvių kalbos tarmių išsidėstymas dabartinėje Latvijos TSR teritorijoje, o antrajame (p. VIII–IX) sužymėtos knygoje minimos vietovės.

Po tokios rūšies literatūroje neišvengiamo darbe vartojamos transkripcijos paaiškinimo (transkripcija čia vartojama supaprastinta), toliau atskiruose skyreliuose apžvelgiama latvių kalbos kilmė ir priklausymas (p. 3–6), senųjų latvių giminių kalbinės ypatybės (p. 7–9) ir baltų giminių kalbų tarpusavio santykiai (p. 10. Ši skyrelį tesudaro iš viso 10 eilučių).

Iš būdingesnių šiuose skyreliuose paliestų dalykų galima paminėti tokius. Pirmiausia šiek tiek neaiškumų sukelia autoriaus vartojama terminologija. Štai, pavyzdžiui, p. 3 galindai pavadinti baltų tauta (ein baltisches Volk) ir čia pat sakoma, kad tai greičiausiai buvusi prūsų giminė (ein preussischer Stamm). Tauta vadinami ir lyviai (p. 4), nors šiaip jau, bent pas mus, juos įprasta laikyti tik finougrų gentimi.

Trumpai paliečiami ir baltų bei slavų kalbų giminystės klausimai. Autorius, iš esmės remdamasis Ancyčio-Jansono ir archeologo E. Šturmo darbais, atmeta baltų–slavų prokalbę ir nepripažįsta baltų–slavų vienybės laikotarpio (Einheitszeit).

Žiemgalius ir sėlius autorius stato į vieną gretą su latgaliais (knygoje visur rašoma letgaliai) ir be jokių išlygų laiko juos ne baltų, bet latvių giminėmis, o jų kalbas latvių kalbos tarmėmis. Tokiai nuomonei turbūt reikėtų pritarti. Laikantis tradicinės nuomonės, kad „tikrieji“ latviai gyvenę tik dabartinės Latvijos teritorijos rytuose – senovės Latgaloje resp. Latvijoje – ir kad jų kalba išplitusi buvusiose žiemgalių, sėlių ir kuršių žemėse, išskyla didelių sunkumų aiškinant dabartinės latvių kalbos formavimąsi. Kas kita Latvijos vardo išplitimas – tokių atvejų yra ir daugiau (plg., pvz., Rusijos vardo išplitimą).

Kuršių atžvilgiu autoriaus pozicija nėra visai aiški. Šiaip jau jis, remdamasis J. Endzelynu, kuršių kalbą laiko jungiamąja kalbine grandimi tarp lietuvių, latvių ir iš dalies prūsų kalbų (p. 10). Tačiau prieš tai einantis skyrelis pavadintas: „Senųjų latvių giminių kalbinės ypatybės“ – čia kuršiai statomi greta žiemgalių, sėlių ir latgalių, ir visi jie traktuojami vienodai. Išeitų, kad ir kuršiai tebuvo „senoji latvių giminė“. Su tuo sutikti jau, žinoma, sunkiau.

Kalbant apie kuršius, reikia paminėti ir vieną autoriaus neapsižiūrėjimą. Minėdamas istoriniuose šaltiniuose randamas kuršių vardo formas, A. Gateris rašo, kad Rimberto *Vita Anskarii* yra forma *Cori*, Sakso Gramatiko *Historia Danica Curi*; „Nestoro kronikoje XI amžiuje... lygiai kaip ir *Chronicon Livoniae... Curones*“ (pabraukta mano – J. K., p. 4). Aišku, kad formos *Curones* vadinamojoje Nestoro kronikoje nėra ir negali būti – ten yra tik forma: Корсь.

Šia proga galima pridurti, kad ir kalbėdamas apie žiemgalių vardą istoriniuose šaltiniuose autorius rašo: „... vienoje rusų kronikoje iš XI amžiaus Zimigola“ (p. 4–5). Čia neaišku, kodėl „vienoje kronikoje“ – juk tai ta pati vadinamoji Nestoro kronika!

Be to, čia yra tokios formos: Зимѣгола (2x) ir Зимигола (1x).

Kaip žinoma, senuosiuose istorijos šaltiniuose Latvijos resp. latvių ir Latgalės resp. latgalių vardai pateikiami su skirtingais šaknies balsiais – su *-a-* (*lat-* resp. *lot-*) ir *-e-* (*let-*). A. Gateris, remdamasis kai kuriais kitais autoriais, linkęs manyti, kad čia *-a-* yra atsiradęs prieš veliarinį balsį iš *-e-*, kitaip sakant, šaknis *let-* yra pirminė. Taip manyti gal ir galima, tokią nuomonę galėtų paremti ir Nestoro kronikos, kur Latgalės vardas paminėtas iš viso pirmą kartą, parašymas Лѣтъгола. Tik tada, šitaip radikaliai keičiant labai jau įsigalėjusią Latvijos bei latvių ir Latgalės bei latgalių vardo etimologiją, reikėtų dar gerokai padirbėti – vienu plunksnos brūkštelėjimu to nepadarysi, juo labiau, kad yra ir visai priešingų nuomonių, būtent, kad šiuose varduose *-e-* atsirado iš *-a-*, pvz., vokiečių kalboje dėl umliauto (plg. W. Laur. Baltisch und Balten, – „Beiträge zur Namenforschung“, t. 7, sąs. 1, 1972, p. 45).

Toliau kalbama apie pirmuosius latvių tarmių užrašymus, skirtumus tarp tarmių bei patarmių ir pateikiama apibendrinamoji tarmių apžvalga, kur išdėstomos trijų latvių tarmių pagrindinės ypatybės. Dabartinėje latvių dialektologinėje literatūroje įprastą lyviškąją tarmę (lat. libiskais dialekts) autorius vadina tamniekų, arba lyviškąją, tarme.

Visi čia išdėstyti dalykai užima tik nedidelę knygos dalį (XVI+22 p.).

Didžioji knygos dalis skirta latvių tarmių fonetikos (p. 23–57) ir morfologijos apžvalgai. Viskas aprašoma labai glaustai, kai kur pateikiamos tik lentelės, pavyzdžiui, vien tik lentelėmis pateikiama visa vokalizmo apžvalga. Kaip minėta, naujų dalykų ar kokių savarankiškų išvadų čia nėra – yra pateikiami pliki tarmių faktai, jau paskelbti atitinkamoje literatūroje, kai kas, tiesa, paimta iš neišspausdintų dialektologinių rankraščių.

Knygos pabaigoje yra skyreliai apie prielinksnių ir veiksmažodžių rekciją, žodžių tvarką ir sakinio organizavimą, apie literatūrinės kalbos įtaką tarmėms ir tarmių įtaką literatūrinei kalbai, bendros pastabos apie literatūrinę kalbą ir tarmiškai sukurtą raštiją. Pastarajame skyrelyje autorius rašo: „Tiksliau palyginus krinta į akis, kad žiemgališkosios tarmės apie Jelgavą yra artimiausios dabatinei literatūrinei kalbai“ ir nurodo šio konstatavimo šaltinį: “(Grisle *1970)“ (p. 173), vadinasi, išeitų, kad pirmoji tai nustatė R. Gryslė savo 1970 m. rankraštiniame darbe “Aufzeichnungen aus den mittellettischen Mundarten Livlands“. Bet juk tai seniai ži-

noma tiesa! J. Endzelynas jau seniai parašē: „Vidurio tarmē yra pamatas latvių literatūrinei kalbai (artimiausios jai yra patarmės apie Jelgavą)¹. Taigi nieko naujo R. Gryslė čia neatrado.

P. 174–176 pateikiami tarminių tekstų pavyzdžiai, kur tas pats tekstelis išspausdintas įvairiomis tarmėmis (suprastinta transkripcija), literatūrine kalba ir dar pridėtas vertimas į vokiečių kalbą.

Gale knygos yra pridėta labai naudinga ir reikalinga bibliografija, asmenų ir dalykinė rodyklė.

Baigiant reikia pažymėti, kad A. Gateris, parašęs šią knygą, atliko gerą darbą. Knyga, be jokios abejonės, bus naudinga tiems žmonėms, kuriems ji skiriama.

J. Kabelka

K. Ancītis. **Aknīstes izloksnė.** Izloksnes statika un dinamika. Ievads, fonētika, morfologija. Rīgā, „Zinātne“, 1977, 376 lpp.

Jau pagājuši vairāki gadi, kopš nav monogrāfisku publicējumu par latviešu izlokšņu fonētiku un morfologiju. Tādēļ jo liels prieks ir par K. Ancīša grāmatu „Aknīstes izloksne“.

Monogrāfija tapusi ilgstošā izloksnes pētīšanas gaitā, novērojot vārdu lietošanu dažādu paaudžu pārstāvju valodā, iegūstot vairāk nekā 30 gadu laikā arvien jaunus un jaunus faktus par dzīvo tautas valodu, kā arī pašam autoram (dzimtam aknīšanam) labi pārzinot izloksnes īpatnības un prasmīgi tās vērtējot. Tāda rūpīga, ilgstoša pētnieciskā darba rezultātā radās grāmata, kurā gan statiski, gan dinamiski analizētas izloksnes parādības. Darba gaitā tika izdarīti arī precizējumi un labojumi dažām atziņām, kas izteiktas par Aknīstes izloksnes parādībām Filologu biedrības rakstu XV sējumā (R., 1935, 161–196). Jāpiezīmē, ka šis K. Ancīša darbs bija viens no labākajiem un plašākajiem izloksnes aprakstiem šā gadsimta 20. un 30. gados.

Recenzējamo grāmatu „Aknīstes izloksne“ veido ievads, fonētikas un morfologijas apskats, vārdu rādītājs, kurā ietilpst Aknīstes izloksnes vārdi un pārējais latviešu valodas materiāls, citu valodu vārdi, secinājumi krievu un vācu valodā, zinātniskās redaktores Silvijas Rages pēcvārds, V. Ancīša

sagatavotais pielikums – locīšanas paraugverbam *tuŕēt', tuŕēt'is'*.

Ievadā autors raksturojis izloksnes robežas un tās piederību pie augšzemnieku dialekta sēliskajām izloksnēm. Lai atklātu izloksnes īpatnības, to izveidi, K. Ancītis centies dot pēc iespējas plašākas ziņas par pētījamā novada vēsturiskajiem likteņiem, par iedzīvotāju sakariem ar citām tautām. Aknīstes izloksnes runātājiem vairāku gadsimtu laikā bijuši raksturīgi kā iekšējie, tā ārējie kontakti ar lietuviešiem. Poliski lietuviskās muižas ietekme turpinājās līdz 19. gadsimta 60. gadiem. Arī turpmākajos gados liela loma Aknīstes izloksnes īpatnību izveidē bijusi abpusējai divvalodībai starp lietuviešiem un Aknīstes novada latviešiem. Aknīstes izloksnes fonētisko un morfologisko īpatnību analīzes gaitā K. Ancītis parādījis lietuviešu valodas ietekmi, kā arī raksturojis vairākas lituānismu grupas izloksnes leksikā. Konstatēti arī pārējo kaimiņtautu valodu elementi, atklāti cēloņi citvalodu ietekmei un aizguvumu ienākšanai. Aknīstes izloksnē vērojams samērā daudz germānismu, tie galvenokārt iekļuvuši ar latviešu rakstu valodas starpniecību. Polonismu ieviešanos Aknīstes izloksnē sekmējusi divvalodība, jo „kaut cik poliski saprata daudzi aknīšāni, bet ir bijuši (un vēl tagad ir) arī tādi, kas poliski prata daudz maz pietiekami...“ (13 lpp.).

Autors parādījis ne tikai Aknīstes izloksnes sakarus ar citām valodām, bet arī ar latviešu literāro valodu. Viens no galvenajiem darba mērķiem ir bijis „izpētīt latviešu literārās valodas ietekmi izloksnes attīstībā“ (16. lpp.). Jāsaka, ka latviešu izlokšņu fonētikas un morfologijas aprakstos pirmo reizi tik konkrēti, uzskatāmi un vispusīgi atklāta dialektologijas teorijas tēze par izlokšņu īpatnību zušanu literārās valodas ietekmē. Autors ir mēģinājis hronologiski izsekot tiem vārdiem vai vārdu formām, kas dažādos laika posmos ienākuši no literārās valodas, kā arī tiem faktiem, kas izzūd literārās valodas ietekmē. Visu to autors centies pamatot ar izloksnes faktiem, piemēram, pārliecinoši parādīts, ka skaņas *ę, ė* pārveidojās par *a, ā* zināmā laika posmā. Pašreizējā laika posmā sastopamās *ę, ė* skaņas izloksnes sistēmā radušās no jauna (66. lpp.). Tā kā šaurā *ė* skaņa izloksnē ir sveša, tad arī vārdi, kas izloksnē ienākuši nesen, tiek runāti ar platu *ę*, piemēram, *pėrt'ikis* 'pėrtikis', *sėd'ę* 'sėde' (66. lpp.).

Vācot materiālus Aknīstes izloksnes aprakstam, autora uzmanību saistījuši tādi

¹ J. Endzelīns. Latviešu valodas skaņas un formas. Rīgā, 1938, p. 6.